

*Когда наука достигает какой-либо вершины,
с нее открывается обширная перспектива
дальнейшего пути.*

С. И. Вавилов

Механізм регулювання економіки

УДК 330.8:347.77

JEL Classification: B30; O34

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Литвинчук І. Л.

Фактологічною основою дослідження є еволюція концепту інтелектуальної власності від превалювання філософських аспектів до правових та об'єктивна необхідність у подоланні наслідків тривалого спотворення вихідної схеми концепту намаганням дистанціювати його від реальних економічних відносин. У статті висвітлено генезис економічної теорії інтелектуальної власності. Теоретико-методологічну базу економічної теорії інтелектуальної власності формують близько десятка філософських і правових концепцій, що дозволили відійти від аксіоматичних, контекстуальних та остенсивних трактувань змісту інтелектуальної власності, проте не запропонували конструктивного вирішення проблеми концептуального супроводу ринкового обігу результатів інтелектуальної діяльності з урахуванням критерію економічної ефективності. У процесі суспільного розвитку стан вияву уявлень про інтелектуальну власність в економіці переходить із латентної до домінуючої форми, що приводить до виокремлення самостійного економічного ("ойкосвласницького") концепту інтелектуальної власності, основу якого сформували наукові досягнення представників марксистської, класичної та інституціональної течій. У сучасних умовах конфлікт неокласицизму та неоінституціоналізму призводить до поляризації спільноти дослідників економічної природи інтелектуальної власності з формуванням двох центрів тяжіння з діаметрально протилежними поглядами. Констатується катастрофічний брак системних досліджень і, як наслідок, відсутність монолітної теоретичної основи та чіткого концептуального розуміння економічного напрямку розвитку наукової думки у сфері інтелектуальної власності. Водночас, доведено, що на сучасному етапі вимогам запиту наукового обґрунтування реальних соціально-економічних процесів та явищ у суспільстві найбільше відповідають неоінституціональні уявлення про сутність відносин інтелектуальної власності, які сприяють осягненню їхньої дуалістичної природи на основі поєднання економічного та юридичного змісту. Однак, ураховуючи, що сучасна концептуальна конструкція виявляється великоваговою та містить ряд внутрішніх алогізмів, що не піддаються доктринальному осмисленню, актуалізується потреба в перспективних дослідженнях специфіки конкретних видів інтелектуальних продуктів та сфер їхнього застосування в економічній діяльності на основі застосування міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, економічна теорія, концепт, генезис.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Литвинчук И. Л.

Фактологической основой исследования является эволюция концепта интеллектуальной собственности от превалирования философских аспектов до правовых и объективная необходимость преодоления

последствий длительного искажения исходной схемы концепта попыткой дистанцировать его от реальных экономических отношений. В статье освещен генезис экономической теории интеллектуальной собственности. Теоретико-методологическую базу развития экономической теории интеллектуальной собственности формируют около десятка философских и правовых концепций, которые позволили отойти от аксиоматических, контекстуальных и остенсивных трактовок содержания интеллектуальной собственности, однако не предложили конструктивного решения проблемы концептуального сопровождения рыночного оборота результатов интеллектуальной деятельности с учетом критерия экономической эффективности. В процессе общественного развития состояние проявления представлений об интеллектуальной собственности в экономике переходит из латентной в доминирующую форму, что приводит к выделению самостоятельного экономического ("оикоссобственнического") концепта интеллектуальной собственности, основу которого сформировали научные достижения представителей марксистского, классического и институционального течений. В современных условиях конфликт неоклассицизма и неоинституционализма приводит к поляризации сообщества исследователей экономической природы интеллектуальной собственности с формированием двух центров притяжения с диаметрально противоположными взглядами. Констатируется катастрофическая нехватка системных исследований и, как следствие, отсутствие монолитной теоретической основы и четкого концептуального понимания экономического направления развития научной мысли в сфере интеллектуальной собственности. В то же время доказано, что на современном этапе требованиям запроса научного обоснования реальных социально-экономических процессов и явлений в обществе наиболее соответствуют неоинституциональные представления о сущности отношений интеллектуальной собственности, которые способствуют постижению их дуалистической природы на основе сочетания экономического и юридического содержания. Однако, учитывая, что современная концептуальная конструкция оказывается тяжеловесной и содержит ряд внутренних алогизмов, не поддающихся доктринальному осмыслению, актуализируется потребность в исследованиях специфики конкретных видов интеллектуальных продуктов и сфер их применения в экономической деятельности на основе применения междисциплинарного подхода.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, экономическая теория, концепт, генезис.

ESTABLISHING AND DEVELOPING ECONOMIC LANDSCAPE OF INTELLECTUAL PROPERTY

I. Lytvynchuk

The factual basis of the study is the evolution of the concept of intellectual property from the prevalence of philosophical aspects to the legal ones and the objective necessity to overcome the consequences of the long-term distortion of the original concept scheme by attempting to distance it from real economic relations. The article has highlighted the genesis of the economic theory of intellectual property. The scientific development of economics of intellectual property bases on about a dozen philosophical and legal concepts, that made it possible to depart from the axiomatic, contextual and ostensive interpretations of the content of intellectual property. However, no constructive solution to the problem of conceptual support of the market circulation of intellectual activity has been presented, taking into account the criteria of economic efficiency. In the process of social development, the status of the emphasis of perceptions about intellectual property in the economy goes from the latent to dominant form, which leads to the foundation of the independent economic ("oikos-proprietary") concept of intellectual property, which bases on the scientific achievements of the representatives of the Marxist, classical, and institutional trends. Under modern conditions, the conflict of neo-classicism and neo-institutionalism leads to polarization of the scientific community that researches the economic nature of intellectual property with the formation of two centers of gravity of diametrically opposing views. It is noted, that there is a catastrophic lack of systematic research with a consequent absence of a monolithic theoretical framework and clear conceptual understanding of the economic direction of the development of scientific thought in the field of intellectual property. At the present stage, the neo-institutional understanding of the nature of intellectual property that promotes comprehension of the dualistic nature through a combination of economic and legal content, would be the best fit to satisfy the requirements of scientific substantiation of real socioeconomic processes and phenomena in society. However, given that the current conceptual design appears heavy and contains a number of internal alogisms, that cannot be doctrinally understood, there is need for updated research on the particulars of specific types of intellectual products and their application areas in economic activity based on a multidisciplinary approach.

Keywords: intellectual property, economic theory, concept, genesis.

Інтелектуальна власність у системі суспільних наук є однією із найменш обґрунтованих та, водночас, найбільш суперечливих категорій. Перші повноцінні дефініції поняття починають з'являтися в офіційних документах лише наприкінці XVIII ст. (більш ранні спроби дослідників зводилися, переважно, до формулювання остенсивних визначень – шляхом перерахування об'єктів або ознак інтелектуальної власності). Ці офіційні дефініції, по-перше, мають аксіоматичний, контекстуальний або індуктивний характер й насправді тлумачать інтелектуальну власність як обмеження значення більш широкого поняття "власність" рамками об'єктно-суб'єктного взаємозв'язку з інтелектуальною діяльністю, не знижуючи до того ж притаманної материнській категорії сенсової наповненості ("об'єкт володіння", або "право", або "властивість" [1]), а, по-друге, формуються в умовах довготермінового сприйняття інтелектуальної діяльності як такої, що не мала суттєвого впливу на реальне економічне життя суспільства. Як наслідок, у сучасних умовах існує необхідність у подоланні наслідків майже трьохсотрічного спотворення вихідної схеми концепту намаганням досягнути її "тунельним баченням" та дистанціювати від реальних економічних відносин.

Питання становлення та розвитку теорій інтелектуальної власності досліджувалися такими зарубіжними та вітчизняними вченими, як У. Гренстренд (Granstrand, 1999), В. Фішер (Fisher, 2001), В. Лендес (Landes, 2003), В. Гордон (Gordon, 2003), О. Близнець, І. Леоні-

дов, В. Базилевич, О. Прохоров, В. Вірченко (2013), О. Попов, М. Лабзін [2 – 12] та ін. Разом із тим вимушено констатують катастрофічний брак системних досліджень та, як наслідок, навіть на сьогодні, відсутність монолітної теоретичної основи та чіткого концептуального розуміння економічного напрямку розвитку наукової думки в цій сфері.

Мета статті полягає у висвітленні генезису економічної теорії інтелектуальної власності.

На сучасному етапі розвитку методології наукових досліджень обґрунтування економічного концепту інтелектуальної власності є неможливим без застосування міждисциплінарного підходу. Так, базис наукового розвитку економічної теорії інтелектуальної власності утворили близько десятка філософських теорій (природного права, персональна, іматеріальна, утилітарна, трудової винагороди, контрактна, монополістична, рентна, "вічної власності" та ін., табл. 1), які, у свою чергу, стали основою розвитку правових концепцій (пропріетарної, виключних прав та прав інтелектуальної власності (табл. 2). Останні ж, завдяки принципово різним юридичним моделям, сьогодні пропонують різні інтерпретації об'єктів правової охорони, особливості правового статусу та базові правомочності суб'єктів права інтелектуальної власності, а також межі та форми забезпечення захисту цих прав державою, вибір яких може мати визначальну роль щодо економічної політики розвитку інтелектуальної власності.

Таблиця 1

**Філософські витoki інтерпретацій інтелектуальної власності (складено автором)
[Philosophical interpretations of the origins of intellectual property (developed by the author)]**

Назви теорій	Зміст інтелектуальної власності	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Теорія природного права / персональна теорія (Вольтер, Д. Дідро, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах)	Вияви особистості творця та можливостей використовувати результати інтелектуальної діяльності в цивільному обороті	Обґрунтування та закріплення переходу виключного права автора зі сфери публічного у сферу приватного права	Нездатність пояснити ринковий обіг результатів інтелектуальної діяльності (прав на них) та належність прав іншим правовласникам, окрім автора
Теорія особистого права / іматеріальна теорія (І. Кант, Й. Коллер, О. Гірке, Е. Шмідт)	Уособлення творчого початку особистості як фундаментальної потреби	Пояснення особистих немайнових прав авторів	Неспроможність обґрунтувати появу нетворчих об'єктів виключних прав (засоби індивідуалізації)
Теорія винагороди / теорія праці / трудова теорія / теорія адекватної справедливості (К. Маркс)	Результати інтелектуальної діяльності серед усіх об'єктів, що є результатами праці та мають вартість	Підтримка заборони несанкціонованого використання результатів чужої праці без надання еквівалента; винагорода зусиль (праця, інвестиції) авторів (правовласників), що доклали зусиль до створення результату інтелектуальної діяльності	Обмеження розглядом сфери майнових інтересів правовласника
Договірна / контрактна теорія (Р. Брускаллі)	Угода про публічне розкриття об'єкта в обмін на надання виключного права на нього суб'єкту в межах певного терміну	Гіпотеза про необхідність у пошуку балансу приватних і громадських інтересів в регулюванні відносин інтелектуальної власності	Неспроможність пояснити суспільну корисність результату інтелектуальної діяльності

Механізм регулювання економіки

8

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Утилітарна теорія (Дж. Бентам, В. Ландейс, Р. Познер, Д. Мак-Клюр)	Базис ринку інтелектуальних продуктів	Досягнення економічних та соціальних цілей, крім захисту майнових інтересів правовласників, на шляху пошуку балансу інтересів у разі правового регулювання	Максимізація суспільного надбання
Монополістична теорія / рента теорія / теорія клієнтеля / теорія вічної власності (А. Шаффле, П. Руб'є, Ж. Жобар)	Виключне право як монополія	Генеричність права (об'єкт права містить заздалегідь невизначений перелік конкретних об'єктів)	Поверховість, неспроможність описати правовий механізм захисту інтересів правовласників
Теорія інтелектуальних прав (Е. Пікар)	Право особливого роду	Виокремлення особистого немайнового елемента та майнового економічного елемента	Не враховано роль держави

Таблиця 2

**Основні концептуальні підходи до трактування інтелектуальної власності
в рамках правовласницької доктрини (складено автором)
[Understanding intellectual property through the legal doctrine (developed by the author)]**

Концепції	Пропріетарна концепція	Концепція виключних прав	Концепція прав інтелектуальної власності
Ознаки	Теорія природного права. Трудова теорія. Договірна теорія	Теорія приватно-правової монополії. Теорія особистого права	Теорія інтелектуальних прав
Теоретико-методологічні зв'язки	Теорія природного права. Трудова теорія. Договірна теорія	Теорія приватно-правової монополії. Теорія особистого права	Теорія інтелектуальних прав
Витоки в науково-літературних джерелах	Арістотель, Вольтер, Д. Дідро, П. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо, Гельвецій, Дж. Локк, А. Оноре, Л. Беккер	Гай "Інституції", Юстиніан "Дигести", І. Кант "Метафізика вдач", Е. Роген, О. Гірке	Е. Пікар, М. Бозеріан, Е. Пуйе, О. Войніканіс, Л. Лессіг, Е. Остром
Керівна ідея	Право на результат творчості ототожнено із правом власності особи, яка створила матеріальний об'єкт	Право на результат творчості є правом на відображення індивідуальності	Право на результат творчості є правом особливого роду (sui generis)
Логіка трактування ОІВ*	"Безтілесні речі" (res incorporales)	Суб'єктивні права	Об'єктивно виражений результат інтелектуальної діяльності
Зв'язок між ОІВ та матеріальним носієм ОІВ	Не підлягає аналізу	Уважають відсутнім	Вичерпано контролем над уведенням матеріального носія ОІВ у господарський оборот
Зміст базових правомочностей	"Староримська" тріада майнових правомочностей: володіння, розпорядження, користування. (розширено до 11 елементів А. Оноре)	Право здійснювати, дозволяти та забороняти використання об'єкта	Правомочності, що захищають немайнові інтереси автора, майновий зміст власності з урахуванням інтересів суспільства
Характер правомочностей	Позитивний	Негативний	Змішаний
Юридична модель	Класичних речових прав	Особистих прав (droit moral) із переходом до утворення самостійної моделі в межах класичного розподілу	Специфічна модель поза межами класичного розподілу цивільних прав на речові, зобов'язальні та особисті
Правова система	Англо-саксонська / загального права (common law)	Романо-германська / континентального права (civil law) (інституційна або пандектна конструкція)	На стадії формування
Переваги	Логічність, сприяння знаходженню юридичних закономірностей	Персоналізований підхід, сильний захист моральних прав	Можливість досягнення соціального компромісу між суспільством та автором

* ОІВ – об'єкт інтелектуальної власності.

Разом із тим ні філософія, ні право інтелектуальної власності не пояснюють як відбувається "приріст" інтелектуальної власності в національному багатстві, яким чином здійснюють її перерозподіл, оскільки філософські та правові аспекти не враховують принципу економічної ефективності. Так, філософський підхід акцентує увагу на темі свободи творчості, а правовий лише юридично фіксує перехід прав власності від одних суб'єктів до інших, не порушуючи питання задоволення інтересів творців інтелектуальних цінностей та осіб, які сприяли творчій праці.

В умовах необхідності у врахуванні принципу "парето-ефективної алокації ресурсів" [13] під час ухвалення рішень суб'єктами інтелектуальної власності бізнесова практика потребує концептуального супроводу ринкового обігу результатів інтелектуальної діяльності та прирівняних до них об'єктів в умовах, коли філософською та юридичною наукою не запропоновано конструктивного вирішення цієї проблеми [6].

Актуалізовано питання формування теоретичного базису ринкових відносин, адекватного діючому економічному укладу, за якого суспільство готове в межах ринкових механізмів оцінювати працю, укладену в нематеріальний результат людської діяльності [14, с. 26]. До того ж необхідність у визнанні й оцінюванні такої праці обґрунтовано "як ідеологічно (будь-яка праця має бути винагородженою), так і об'єктивно-економічно (виходячи з потреби забезпечити приплив ресурсів у галузі, у яких створюється нематеріальний продукт)" [12]. Науковці відходять від етико-філософських і соціально-правових проблем на користь питань висвітлення процесів появи результатів інтелектуальної діяльності, їхнього перетворення на товар і подальшої участі в економічному обороті, намагаючись розкрити економічний зміст та функції інтелектуальної власності, що зумовлює необхідність в обґрунтуванні економічного ("ойкосвласницького") концепту інтелектуальної власності, основу якого сформували наукові досягнення представників марксистської, (нео)класичної та (нео)інституціональної течій економічної теорії (рисунок, табл. 3).

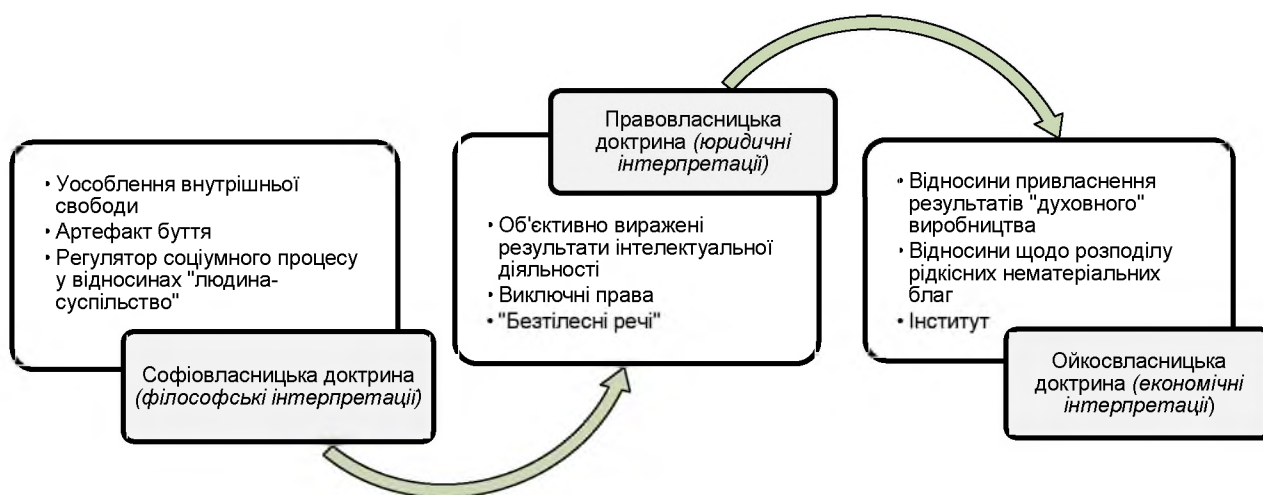

Рис. Еволюція концепту інтелектуальної власності в науковій думці (складено автором)
 [The evolution of the intellectual property concept in scientific thought (developed by the author)]

Таблиця 3

Еволюція концептуальних підходів до трактування інтелектуальної власності в економічній теорії (складено автором)
 [The evolution of conceptual approaches to understanding intellectual property in economic theory (developed by the author)]

Наукові Вихідні поступати	Марксизм	(Нео)класицизм	(Нео)інституціоналізм
1	2	3	4
Економічний зміст інтелектуальної власності (ІВ)	Відносини щодо привласнення засобів та результатів духовного виробництва (відносини суб'єкта до об'єкта)	Відносини щодо привласнення рідкісних нематеріальних благ, що закріплюються правовою системою (відносини соціально визначених суб'єктів)	Санкціоновані суспільством індивідуальні контракти та розподіл правомочностей на основі критеріїв витрат і вигід із погляду індивідуальних сподівань учасників контракту (відносини автономних індивідів)

Механізм регулювання економіки

10

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
Характер зв'язку економічного та юридичного змісту	Розмежування	Переплетіння	Органічна єдність
Роль ІВ в економічній системі	Системна властивість, що пронизує всі економічні відносини, зумовлюючи їхні специфічні якісні ознаки	Категорія розподілу	Інститут
Джерело виникнення відносин ІВ	Сфера духовного виробництва	Ринок як сфера обміну	Ринок як система "правил гри"
Характерні риси ІВ	Об'єктивність, історична мінливість	Необмеженість, недоторканість, неподільність	Гнучкість, здатність до комбінації та рекомбінації
Спосіб реалізації	Експлуатація найманих робітників	Договірна форма	Державна специфікація
Форма втілення / об'єкти	Матеріальна (результати духовного виробництва)	Матеріальна та нематеріальна (економічні блага)	Матеріальна та нематеріальна (рідкісні блага, юридичні прерогативи / комбінації правочинів)
Суб'єкти	Індивід, колектив, держава	Приватні та публічні особи	Індивід
Напрямок еволюціонування відносин (вектори реалізації інтересів привласнення)	Прямий якісний (як форма товарного виробництва)	Прямий формальний (у просторі)	Реверсний функціональний (щодо звуження правомочностей під впливом регуляторів)
Фактори-детермінанти розвитку ІВ	Характер поєднання виробників із засобами виробництва, рівень розвитку продуктивних сил, характер суспільного розподілу праці	Оптимальність ринкової системи як саморегулювального організму, технічний прогрес	Витрати здійснення актів переходу прав власності на товари та послуги (ринкових трансакцій), умови детермінації прав власності
Теоретичний базис	Теорії суспільно-економічної форми, трудової вартості / К. Маркс, С. Франк, Я. Козельський	Теорія "природного порядку", економічний лібералізм, теорія еволюційної економіки / А. Сміт, Дж. С. Мілль, К. Менгер, Й. Шумпетер	Економічна теорія прав власності, теорія трансакційних витрат, теорія суспільного вибору, теорія економічних організацій / Дж. Коммонс, А. Алчіан, Г. Демзець, Р. Коуз
Слабкі місця логічної структури теорії	Абсолютизація матеріального аспекту відносин	Економічний детермінізм, загроза створенню соціально значущої вартості	"Методологічний індивідуалізм" (розцінювання організаційних структур типу фірми як юридичних фікцій); складність вимірювання трансакційних витрат, ідеологічна заангажованість

Із позицій марксизму власність є основою економічної діяльності, засобом накопичення капіталу, джерелом зростання економіки. Відносини власності виражають ступінь прогресу економіки та міру відповідності форм власності рівню розвитку продуктивних сил, зокрема, інтелектуальна власність виникає як результат еволюціонування сфери "духовного виробництва", яку розглядають як систему об'єктивних відносин щодо привласнення та відчуження (парна категорія) результатів інтелектуальної праці.

Завдяки абсолютизації вирішальної ролі власності в системі економічних відносин, марксистська школа відіграла значну роль у становленні економічного напрямку теорії інтелектуальної власності, проте змушена була поступитися провідними позиціями неокласичної школи, представники якої перенесли фокус дослідження в ланцюзі виробництва – розподіл – обмін – споживання інтелектуального продукту зі сфери виробництва до сфери розподілу. Представники неокласичного підходу доводять, що системотвірним елементом економічної системи є не стільки відносини власності (у тому числі інтелектуальної), скільки економічні інтереси,

що зумовлюють різноманітність її типів та форм, з огляду на це нових акцентів набувають погляди класиків – А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Мілля – на продуктивну працю та ринкові відносини.

Акцент в економічних дослідженнях зміщено на конкретні форми вияву сутнісних економічних процесів та вивчення реальної ринкової поведінки економічних суб'єктів. Неокласики вважають, що економічна сутність інтелектуальної власності полягає не лише у привласненні результатів інтелектуальної праці як рідкісних благ, але й забезпеченні винятковості їхнього комерційного використання [15] (цит. за [16]). Тобто, у неокласичному трактуванні з відносин типу "суб'єкт – об'єкт" інтелектуальна власність перетворюється на відносини типу "суб'єкт – суб'єкт".

У нових умовах розгортання науково-технічних революцій та становлення постіндустріальної структури виробництва пошук нових теоретичних підходів і конструкцій економічного змісту інтелектуальної власності, долаючи принцип "економічного імперіалізму" [17] неокласичного підходу, продовжують неокласичні економісти. Згідно з концепцією неокласичної економіки

специфікація прав власності в певний момент досягає стану, за якого витрати на вигравш від подолання розмитості прав власності перетворюються на некупні, унаслідок чого важливого значення набуває пошук умов обмежень та розподілу права власності, за яких конкретний набір (пучок, матриця) правомочностей забезпечить найвигіднішу реалізацію конкретного економічного проекту. Звідси інтелектуальну власність починають трактувати як діючу в суспільстві "систему виключень із доступу до нематеріальних благ" [17]. Звідси ж логічно допускають можливість дроблення прав власності на будь-який об'єкт між кількома приватними правомочностями осіб. Відповідні дослідження сприяють досягненню "дуалістичної сутності" [18] інтелектуальної власності як складної комплексної категорії на основі поєднання її економічного та юридичного змісту, що сприяє більш глибокому розумінню реальних соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві.

Найбільш поширеною неінституціональною течією в контексті теми дослідження є економічна теорія прав власності. Її представники (М. Фрідмен, Дж. Стіглер, Г. Беккер, Р. Коуз, А. Алчян, Г. Демзець та ін.) вважають, що структура прав власності впливає на конкретні методи вирішення соціальних проблем, породжених розподілом ресурсів, та визначає відмінності між суспільними системами [19]. Теоретики течії особливо наголошують на санкціонованості відносин власності суспільством через закони, адміністративним розпорядженням, традиції, звичаї та зазначають поведінковий характер прав інтелектуальної власності, з огляду на це несанкціоновану поведінку можна вважати "актами раціонального економічного вибору" [7, с. 221]. Теорію прав власності органічно доповнено дослідженнями детермінації прав власності в межах концепції трансакційних витрат Р. Коуза, О. Вільямса, Д. Норта; аналізом у межах теорії суспільного вибору Д. Б'юкенена, Г. Таллона, М. Олсона, Е. де Сото якісної та кількісної концентрації прав власності, що досягає рівня економічної влади, і механізмів ухвалення макроекономічних рішень у таких умовах; обґрунтуванням зв'язку між інтегруванням процесів генерації знань та процедурами ухвалення раціональних інвестиційних рішень у роботах прихильників еволюційної економіки С. Вінтера, О. Вільямсона.

Завдяки внеску неінституціоналістів, економічна теорія інтелектуальної власності збагатилася поясненням конфлікту інтересів між творцем та суспільством (державою), апіорі закладеним у відносини власності на інтелектуальний продукт, що стало основою для подальших досліджень на сучасному етапі. Зокрема, у роботах Д. Норта описано випадки, згідно з якими держава може надавати перевагу нераціональним структурам специфікації та захисту прав власності (у тому числі інтелектуальної), що легше піддаються контролю, над менш контрольованими, проте ефективними структурами, а також свідомо не створювати перепон опортуністичній поведінці агентів, задіяних у відповідних структурах, керуючись критеріями максимізації надходжень до бюджету: "структура прав власності, яка мак-

симізує ренту для панівного класу, перебуває в постійному конфлікті зі структурою, яка забезпечувала б економічне зростання" [20, с. 28].

Разом із тим неінституціоналістичні уявлення про інтелектуальну власність, незважаючи на їхні очевидні переваги та досягнення, також не позбавлені внутрішніх суперечностей. Основна з них пов'язана із проблемою спільної власності. Так, згідно з теорією трансакційного підходу, перебування об'єктів у спільній (загальній) власності "породжує негативні зовнішні екстернальні ефекти, які знаходять вияв у нещадній експлуатації та швидкому виснаженню ресурсів, що перебувають у спільній власності" [19, с. 20–24], оскільки особи, які володіють комунальними правами, практично не зазнають ніяких витрат, пов'язаних із наслідками своїх дій, у ситуаціях, коли вигоди від специфікації та захисту індивідуальних прав значно нижчі за витрати на їхнє встановлення або взагалі відсутні. Проте, очевидно, що це твердження не відповідає реальній ситуації, яка існує в наші дні з розподілом (поширенням) об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права в мережі Інтернет.

У підсумку єдиного розуміння економічного змісту інтелектуальної власності, погодженого між різними школами та економічними течіями, наразі досі не склалося, як власне і у філософській та правовій доктрині. Сучасна західна ойкосвласницька доктрина інтелектуальної власності характеризується "плюралізмом альтернативних течій, які конструктивно співпрацюють та конкурують між собою" [8]. Фактично, конфлікт неокласицизму та неінституціоналізму ХХ ст. у сучасних умовах призводить до поляризації спільноти дослідників економічної складової інтелектуальної власності з формуванням двох центрів тяжіння з кардинально протилежними поглядами.

З одного боку, існує певний консервативний рух, члени якого активно пропагують економіко-правову монополію інтелектуальної власності, наголошуючи для критиків, що виключні права не можуть чинити перепони розвитку, оскільки нікому не заборонено генерувати та розвинути кращу ідею, а також, що системне заперечення приватної власності у сфері організації інтелектуальної праці, переводить ринкову економіку на "соціалістичні рейки" [21, с. 6]. До цієї групи можна зарахувати, зокрема, прихильників теорії стимулювання винахідницької діяльності [22], які доводили, що відсутність законодавчого закріплення монополії на результат інтелектуальної діяльності призведе до скорочення пропозиції нової високотехнологічної продукції, а також апогетів "інтелектуального економічного лібералізму" [23], які наголошують на неприпустимості практики обмеження прав інтелектуальної власності.

З іншого – усе більше активізуються опоненти монополії, які дотримуються позицій необхідності у балансуванні приватних і суспільних інтересів та звертають увагу на специфічні риси інтелектуальної власності. У цьому контексті варто звернути увагу на теорію критики копірайту Н. Нетанела [24], теорію прагматичного інкременталізму [25], теорії перспективи та обхідних

розробок [26], ліберальну теорію Ф. Хайєка [27], концепцію загального надбання Л. Лессіґа [28], під впливом яких виникають нові підходи до трактування інтелектуальної власності як "колективного блага" (Е. Остром [29]), "внутрішньої власності" або, навіть, "невласності" [30; 31] тощо.

Загалом здійснений аналіз доводить, що в ході історичної розбудови суспільства стан вияву уявлень про інтелектуальну власність в економіці переходить із латентної до домінуючої форми. На сучасному етапі вимогам запиту наукового обґрунтування реальних соціально-економічних процесів і явищ у суспільстві найбільше відповідають неоінституціональні уявлення про сутність відносин інтелектуальної власності, які сприяють осягненню їхньої дуалістичної природи на основі поєднання економічного та юридичного змісту. У межах положень неоінституціональної теорії інтелектуальна власність наразі перетворилася на найбільш розроблений з усіх, пов'язаних зі сферою інтелектуальної діяльності, суспільних інститутів, що, на відміну від інших, володіє розвинутою міжнародною правозастосовальною, статистичною та бізнесовою практиками.

Проте дискреційний характер пізнання теоретичних засад інтелектуальної власності призводить до того, що її сучасна концептуальна конструкція виявляється великоваговою, негнучкою та неробочою; містить ряд внутрішніх алогізмів, що не піддаються доктринальному осмисленню; потребує численних застережень і уточнень з урахуванням специфіки конкретних видів інтелектуальних продуктів та сфер їхнього застосування в економічній діяльності. Як наслідок, актуалізовано потребу в дослідженнях об'єктно-суб'єктного складу, форм, ознак, характеристик, функцій та специфічних чинників розвитку відносин інтелектуальної власності в окремих галузях, розуміння яких надасть ключ до розроблення механізмів активізації інтелектуальної компоненти економічного зростання.

Література: 1. English dictionaries [Electronic resource]. – Access mode : <http://slovar-vocab.com>. 2. Granstrand O. The economics and management of intellectual property : towards intellectual capitalism / O. Granstrand. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd., 1999. – 264 p. 3. Fisher W. Theories of intellectual property / W. Fisher // *New Essays in the Legal and Political Theory of Property*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 168–193. 4. Landes W. M. The economic structure of intellectual property law [Electronic resource] / W. M. Landes, R. A. Posner. – Harvard University Press, 2003. – P. 13–14. – Access mode : http://books.google.ru/books/about/The_Economic_Structure_of_Intellectual_P.html?hl=ru&id=XKkvbT6F4UC. 5. Gordon W. J. Intellectual Property / W. J. Gordon. – *The Oxford handbook of legal studies*. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 624–628. 6. Близнак И. Понятие "интеллектуальная собственность": формулировка проблемы / И. Близнак, К. Леонтьев // *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. – 2002. – № 4. – С. 2–10. 7. Леонідов І. Л. Становлення основ теорії інтелектуальної власності / І. Л. Леонідов // *Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна*. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 217–223.

8. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність / В. Д. Базилевич. – [2-ге вид., стер.]. – Київ : Знання, 2008. – 431 с. 9. Прохоров А. Н. Основные подходы к определению сущности понятия "интеллектуальная собственность" / А. Н. Прохоров // *Вестник Тюменского государственного университета*. – 2012. – № 11. – С. 21–29. 10. Вірченко В. Історія розвитку теоретичних уявлень про зміст та джерела інтелектуальної власності / В. Вірченко // *Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Серія "Економіка"*. – 2013. – № 146. – С. 15–18. 11. Попов О. Є. Генезис та еволюція концепцій прав власності в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії [Електронний ресурс] / О. Є. Попов // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 3. – Режим доступу : www.business-inform.net. 12. Лабзин М. Научные концепции понимания права интеллектуальной собственности / М. Лабзин // *Патенты и лицензии. Интеллектуальные права*. – 2014. – № 8. – С. 57–68. 13. Коуз Р. Фирма, рынок и право : монография [Текст] / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера ; науч. ред. Р. Капелюшников. – Москва : Дело, 1993. – 193 с. 14. Mazur I. Problems of research and development commercialization in Ukraine / I. Mazur, L. Kot // *Економічний часопис – XXI*. – 2014. – № 5–6. – С. 25–28. 15. Mackaay E. La propriété est-elle en voie d'extinction? / E. Mackaay // *Nouvelles technologies et propriété. Actes de colloque tenu à la Faculté de droit de l'Université de Montréal les 9 et 10 novembre 1989*. – S. 1. : Thémis Litec, 1991. – 219 p. 16. Симоненко В. В. Об экономической сущности права интеллектуальной собственности [Электронный ресурс] / В. В. Симоненко. – Режим доступа : <http://1.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>. 17. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности [Текст] / Р. И. Капелюшников. – Москва : ИМЭМО, 1990. – 90 с. 18. Васильев В. В. Интеллектуальная собственность (ч. 1) / В. В. Васильев // *Проблемы в российском законодательстве*. – 2012. – № 5. – С. 63–68. 19. Alchian A. The property right paradigm / A. Alchian, H. Demsetz // *The Journal of Economic History*. – 1973. – Vol. 33, No. 1. – P. 16–27. 20. North D. C. Institutions, transaction costs, and economic growth / D. C. North // *Economic Inquiry*. – 1987. – Vol. 25, No. 3. – P. 419–428. 21. Глинчикова А. Г. Может ли быть товаром интеллектуал и продукт его труда / А. Г. Глинчикова // *Вопросы философии*. – 1997. – № 3. – С. 3–15. 22. Colston C. Modern intellectual property law / C. Colston, J. Galloway. – 3d edition. – S. 1. : Taylor & Francis Library, 2010. – P. 2–5. 23. Epstein R. A. The Disintegration of Intellectual Property? A Classical Liberal Response to a Premature Obituary / R. A. Epstein // *Stanford Law Review*. – 2010. – No. 62 (2). – P. 455–523. 24. Netanel N. W. Why has copyright expanded? Analysis and critique / N. W. Netanel // *New directions in copyright law*. – 2008. – Vol. 6. – P. 3–34. 25. Balganes S. The Pragmatic Incrementalism of Common Law Intellectual Property / S. Balganes // *Public Law Research Paper*. – 2010. – No. 10–12. – P. 1549–1550. 26. Menell P. S. Intellectual property: General theories / P. S. Menell // *Encyclopedia of Law and Economics*. – In V vol. Vol. II. Civil Law and Economics. – S. 1. : Edward Elgar Publishing, 2000. – P. 130–131. 27. Hayek F. A. The Constitution of Liberty: The Definitive Edition / F. A. Hayek. – S. 1. : The University of Chicago Press, 2011. – 585 p. 28. Лессіґ Дж. Свободная культура / Дж. Лессіґ ; пер. с англ. – Москва : Прагматика культуры, 2007. – 272 с. 29. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Е. Остром ; пер. з англ. Т. Монтян. – Київ : Нап час, 2012. – 398 с. 30. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал [Электронный ресурс] / С. Г. Михнева // *Инновации*. – 2003. – № 1. – Режим доступа : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>. 31. Dreyfuss R. C. Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm / R. C. Dreyfuss // *NYU Law and Economics Research Paper*. – 2010. – No. 10–34. – P. 1449–1452.

- References:** 1. English dictionaries [Electronic resource]. – Access mode : <http://slovar-vocab.com>. 2. Granstrand O. The economics and management of intellectual property : towards intellectual capitalism / O. Granstrand. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd., 1999. – 264 p. 3. Fisher W. Theories of intellectual property / W. Fisher // *New Essays in the Legal and Political Theory of Property*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 168–193. 4. Landes W. M. The economic structure of intellectual property law [Electronic resource] / W. M. Landes, R. A. Posner. – Harvard University Press, 2003. – P. 13–14. – Access mode : http://books.google.ru/books/about/The_Economic_Structure_of_Intellectual_Property.html?hl=ru&id=XKkvbT6F4UC. 5. Gordon W. J. Intellectual Property / W. J. Gordon. – The Oxford handbook of legal studies. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 624–628. 6. Bliznets I. *Ponyatie "intelektualnaya sobstvennost": formulirovka problemy* [The concept of intellectual property: the wording of the problem] / I. Bliznets, K. Leontev // *Intelektualnaya sobstvennost. Avtorskoe pravo i smezhnye prava*. – 2002. – No. 4. – P. 2–10. 7. Leonidov I. L. *Stanovleniia osnov teorii intelektualnoi vlasnosti* [The formation of the basic theory of intellectual property] / I. L. Leonidov // *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya ekonomichna*. – 2007. – Issue 31-1. – P. 217–223. 8. Bazylevych V. D. *Intelektualna vlasnist' / V. D. Bazylevych*. – [2-he vyd., ster.]. – Kyiv : Znannia, 2008. – 431 p. 9. Prokhorov A. N. *Osnovnye podhody k opredeleniyu sushchnosti ponyatiya "intelektualnaya sobstvennost"* [The main approaches to the definition of the intellectual property concept] / A. N. Prokhorov // *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta*. – 2012. – No. 11. – P. 21–29. 10. Virchenko V. *Istoriia rozvytku teoretychnykh uivlen pro zmist ta dzherela intelektualnoi vlasnosti* [The history of the development of theoretical ideas about the content and sources of intellectual property] / V. Virchenko // *Visnyk KNU imeni T. Shevchenka. Seriya "Ekonomika"*. – 2013. – No. 146. – P. 15–18. 11. Popov O. Ye. *Henezys ta evoliutsiia kontseptsii prav vlasnosti v konteksti rozvytku suchasnoi instytutsionalnoi ekonomichnoi teorii* [Genesis and evolution of ownership rights concepts in the context of the development of the modern institutional economic theory] [Electronic resource] / O. Ye. Popov // *Biznes-inform*. – 2013. – No. 3. – Access mode : <http://www.business-inform.net>. 12. Labzin M. *Nauchnye kontseptsii ponimaniya prava intelektualnoy sobstvennosti* [The scientific concepts of understanding of intellectual property rights] / M. Labzin // *Patenty i litsenzii. Intelektualnye prava*. – 2014. – No. 8. – P. 57–68. 13. Kouz R. *Firma, rynek i pravo : monografiya* [The Firm, the Market and the Law : monograph] [Tekst] / R. Kouz ; per. s angl. B. Pinskera ; nach. red. R. Kapelyushnikov. – Moskva : Delo, 1993. – 193 p. 14. Mazur I. Problems of research and development commercialization / I. Mazur, L. Kot // *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*. – 2014. – No. 5–6. – P. 25–28. 15. Mackaay E. *La propriété est-elle en voie d'extinction?* / E. Mackaay // *Nouvelles technologies et propriété. Actes de colloque tenu à la Faculté de droit de l'Université de Montréal les 9 et 10 novembre 1989*. – S. l. : Thémis Litec, 1991. – 219 p. 16. Simonenko V. V. *Ob ekonomicheskoy sushchnosti prava intelektualnoy sobstvennosti* [Electronic resource] / V. V. Simonenko. – Access mode : <http://1.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>. 17. Kapelyushnikov R. I. *Ekonomicheskaya teoriya prav sobstvennosti* [Electronic resource] / R. I. Kapelyushnikov. – Moskva : IMEMO, 1990. – 90 p. 18. Vasilev V. V. *Intelektualnaya sobstvennost (ch. 1)* [Intellectual property (part 1)] / V. V. Vasilev // *Probely v rossiyskom zakonodatelstve*. – 2012. – No. 5. – P. 63–68. 19. Alchian A. The Property Right Paradigm / A. Alchian, H. Demsetz // *The Journal of Economic History*. – 1973. – No. 33(1). – P. 16–27. 20. North D. C. Institutions, transaction costs, and economic growth / D. C. North // *Economic Inquiry*. – 1987. – Vol. 25, No. 3. – P. 419–428. 21. Glinchikova A. G. *Mozhet li byt tovarom intellektual i produkt ego truda?* [Could an intellectual and the product of his labor be a commercial product?] / A. G. Glinchikova // *Voprosy filosofii*. – 1997. – No. 3. – P. 3–15. 22. Colston C. *Modern intellectual property law* / C. Colston, J. Galloway. – 3d edition. S. l. : Taylor & Francis Library, 2010. – P. 2–5. 23. Epstein R. A. *The Disintegration of Intellectual Property? A Classical Liberal Response to a Premature Obituary* / R. A. Epstein // *Stanford Law Review*. – 2010. – No. 62 (2). – P. 455–523. 24. Netanel N. W. *Why has copyright expanded? Analysis and critique* / N. W. Netanel // *New directions in copyright law*. – 2008. – Vol. 6. – P. 3–34. 25. Balganes S. *The Pragmatic Incrementalism of Common Law Intellectual Property* / S. Balganes // *Public Law Research Paper*. – 2010. – No. 10–12. – P. 1549–1550. 26. Menell P. S. *Intellectual property: General theories* / P. S. Menell // *Encyclopedia of Law and Economics*. – In V vol. Vol. II. *Civil Law and Economics*. – S. l. : Edward Elgar Publishing, 2000. – P. 130–131. 27. Hayek F. A. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition* / F. A. Hayek. – S. l. : The University of Chicago Press, 2011. – 585 p. 28. Lessig L. *Svobodnaya kultura* / L. Lessig ; per. s angl. – Moskva : Pragmatika kultura, 2007. – 272 p. 29. Ostrom E. *Keruvannia spilnym. Evoliutsiia instytutsii kolektyvnoi dii* / E. Ostrom ; per. s anhl. T. Montian. – Kyiv : Nash Chas, 2012. – 398 p. 30. Mikhneva S. G. *Intelektualizatsiya ekonomiki : innovatsionnoe proizvodstvo i chelovecheskiy kapital* [Intellectualization of the economy: innovative manufacturing and human capital] [Electronic resource] / S. G. Mikhneva // *Innovatsii*. – 2003. – No. 1. – Access mode : <http://stra.tegr.ru/lenta/innovation/514>. 31. Dreyfuss R. C. *Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm* / R. C. Dreyfuss // *NYU Law and Economics Research Paper*. – 2010. – No. 10–34. – P. 1449–1452.

Інформація про автора

Литвинчук Ірина Леонідівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії та інтелектуальної власності Житомирського національного агроекологічного університету (Старий Бульвар, 7, м. Житомир, Україна, 10008, e-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net).

Информация об авторе

Литвинчук Ирина Леонидовна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономической теории и интеллектуальной собственности Житомирского национального агроэкологического университета (Старый Бульвар, 7, г. Житомир, Украина, 10008, e-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net).

Information about the author

I. Lytvynchuk – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory and Intellectual Property of Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, Ukraine, 10008, e-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
29.06.2017 р.*